

הדלקת נר חנוכה – ליד פתח הבית!.

[שיחה 1 לחנוכה – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו אוצרות התורה, כרך ב', חלק "מועדים".
בהנהגה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

ידועה מחלוקת השיטות בין הרמב"ם (ה'ל' חנוכה פ"ד ה"ב) והתוספות (שבת דף כא: ד"ה והמהדרין) – אם מדליקים חנוכה (=מנורה) אחת לכל בית־אב, או לכל יחיד ויחיד. מפורסמת פחות היא אותה שאלה המובאת ב"מועדים וזמנים" של הרב משה שטרנבוך (דף סא): איך הרמב"א (או"ח סי' תרע"א) רושם שכל יחיד מדליק עבור עצמו, היות שבמקור (ברמב"ם) מובא שראש הבית הוא בלבד המדליק לפי מספר נפשות שבבית, וה"תוספות" לא חלקו על כך כלל!?

קושיא שניה על מנהגנו כיום היא המובאת בסוף ספר "בית הלוי" (סולובייציק) על התורה (דף קסז) שמבואר בשבת (כג.). שרבי זירא, כשהיה לומד בישיבה ונמצא באושפיזא, רק השתתף יחד עם בעל־הבית במתן פרוטה, ולא קיים אותו המנהג שכל אחד ואחד מדליק נר־חנוכה עבור עצמו. וגם יותר מאוחר, כאשר רבי זירא התחתן, הוא לא השתתף אפילו בפרוטה, אלא הוא סמך על אשתו המדלקת בביתו (שם). והרי ר' זירא היה מן חסידים קדמונים, בגודל מופלגותם (ברכות נו. "חזאי שערי בחלמא". ובב"מ פה. יתיב מאה תענית), והנה הוא לא חשש להדליק עבור עצמו. (כך שואל "בית הלוי" עי"ש מה שתיירץ).

ונראה לי לומר שיש לנו כאן לימוד גדול במהותה של המצוה. (לכל הפחות להבין היטב שיטת הרמב"ם). מצוה זו באה לפאר ולרומם את הבית היהודי. במקורו של דבר, עיין "אוצר מדרשים" (אייזנשטיין, דף 192) המביא: "תנו רבנן, בימי מלכות יון הרשעה גזרו על ישראל שכל מי שיש לו בריח בתוך ביתו, יחקוק עליו שאין לו חלק ונחלה באלהי ישראל. מיד הלכו ישראל ועקרו בריחים שבבתיהם..." (עי"ש עוד אריכות).

ובמדרש אחר שהובא שם (דף 189) – "עמדו וגזרו כי כל בן ישראל שעשה לו בריח לפתחו ידקר בחרב. וכל כך למה? כדי שלא יהיה ישראל כבוד ולא רשות צניעות, וכל הרוצה ליכנס נכנס, בין ביום בין בלילה. ולא היו יכולים לא לאכול ולשתות ולא לשמש מטותיהם, בשביל גנבים ולסטים ופריצי יוונים, ולא רואים שינה בעיניהם לא יום ולא לילה ונתקיים המקרא "ופחדת לילה ויומם". אמרו לפני הקב"ה "כמה אנו יכולים לסבול?" אמר להם: בעוון מזוזה. והיו ישראל שרוים בלא דלתות, ועמדו בגזירה זו ג' שנים..." עכ"ל.

בזאת שנודע לנו על סבלם של ישראל שהיו חורף וקיץ ללא דלתות, וללא יכולת להשתמר מן הלסטים והגוים, מובן מאד מדוע קבעו חז"ל שהמקום הראוי למצוות ההדלקה היא "נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין" (שבת כב.). כלומר, ליד הפתח דוקא. מה שנהגו כמה מהבריות להניח נר חנוכה ליד חלון או על השולחן הוא נגד פשטות הסוגיא. ואמנם, כמה פוסקים התירו הדבר, בין בגלל שבגמרא מובא שהגר בעלייה מדליק ליד חלון, ובין בגלל "פרסומי ניסא".

אמנם שמעתי מפי מו"ר הר"ש דביר שכוונת "דר בעלייה" של תקופת חז"ל פירושו שאין לו דלת רגילה ליד חדר־מדריגות כנהוג בזמננו, אלא פתח ברצפה ("ארובה") עם סולם זקוף עד הקרקע, כמו שהיה נהוג אז (וכמפורש בסנהדרין כו. ובקידושין פא. ר' עמרם חסידא). ולכן, כיון שלא היה להם שום דלת כלל, לכן הם הדליקו ליד חלון.

אבל בזמננו יש לפסוק שהדרים בקומה גבוהה צריכים להדליק ליד דלת חדרהמדריגות, אשר לכל עניני שבת, הוא נחשב לרשות הרבים. (וגם לפי שיטת רש"י ואחרים המובאים ב"ביאור הלכה" סי' תרע"א ד"ה פתח החצר, זהו הנחשב פתח החצר, ומשמע שאפשר לסמוך עליהם, כי משני"ב לא הביא אותם ח"ו כדי להוכיח "בקיאות". וכן משמע ב"ערוך השולחן" תרע"א סעיף כ' שכן דעת הרמב"ם, ר"י סמ"ג והגמ"י).

והנה הרב משה דביר חידש כי בענין נר חנוכה הרי "אמר רב הונא חצר שיש לה ב' פתחים, צריכה ב' נרות" (שבת כג.) מה פירוש ב' פתחים? האם להדליק בפתח החצר הפונה לרחוב? או בפתח פנימי, שמהבית יוצאים בו לחצר? וחידש הרב, שהרי זה הוא אותו רב הונא אשר בבבא בתרא (יא.) פסק כי החצר מתחלקת לפי פתחיה. ושם רש"י מפרש שמדובר בפתח של הבית עצמו, ולא של החצר הפונה לרחוב. ומהגמרא בב"ב נלמד להבין לשון הגמרא במסכת שבת. וסיכם שמזה יש ללמוד שיש להדליק נר חנוכה על "פתח" הבית ממנו יוצאים לחצר, ולא על פתח החצר ממנו יוצאים לרחוב. ומה שאמרו "פרסומי ניסא", אין להבין מזה לפרסם לאחרים (אשר בשביל זאת חשבו כמה פוסקים שמותר להדליק למשך כמה שעות הלילה) **אלא שהאדם יפרסם היטב לעצמו ולבני ביתו!**, יחדיר הדבר לתודעה שלו ושלהם! הבנה זו בולטת ומוחלטת בשבת (דף כד.) בענין הזכרת "על הנסים" בברכת המזון, וברור שזה רק נוגע אל האדם עצמו. לכן עדיף אפילו להדליק בדירתו ליד הדלת, ולא ליד חלון בלי מזוזה. (כך שמעתי בשם הגר"ש אלישיב, אף שלא כך כתב "משנה ברורה")

ומה הבסיס הרעיוני להלכה זו? ראינו במדרש הנ"ל שהקלקול היה "במזוזה", ולכן גם בגמרא מוזכר להדליק מול המזוזה. וחז"ל תיארו מצוה זו "נר חנוכה איש וביתו" (שבת כא.). זאת אומרת, מי שאין לו בית אינו מדליק בכלל ומברך רק על הראיה אצל אחרים (שבת כג.). וגם מי שאינו בביתו בעת שקיעת חמה (אשר המברך מאוחר מאד בלילה, הרי הוא עובר על ברכה לבטלה לפי הרמב"ם, ובספק ברכות הרי יש לנו להחמיר ולהמנע מלברך) אזי היה לו לבקש מבני ביתו או מן שלוחו מלפני שהגיע זמן החיוב, שהם ידליקו עבורו בזמן הראוי.

ומה הרעיון המחשבתי? כי באנו במצוה חביבה זו להנציח את המימד של "הבית היהודי". הרש"ר הירש כתב: "יעקב היה הראשון אשר ביטא בפיו כי יש לבקש את ה' בַּבַּיִת... (שהוא) החוג אשר בו חיי האדם פורחים ומשגשגים... המקום הגדול והקרוב ביותר להתגלות ה'". (על בראשית כח, י.)

וכך לשון רש"ר הירש: "כדרך שיעקב ועשיו נפגשים כאן (פי' וישלח) כן עד היום (הזה) מתייצבים זה מול זה. יעקב, ראש המשפחה העובד ועוסק במלאכתו, המשופע בדאגות ומבורך בבני משפחתו, מול עשיו העשוי וגמור... בזמן שיעקב זכה לבנות את משפחתו ביגיע כפיו, בזמן זה עצמו כבר הפך עשיו לגורם פוליטי, היה מצביא לאומתו ואלוף לגדודיו..." (שם, לב, ח.)

זאת אומרת, יש כאן הרמה על נס של התפקיד היהודי: לבנות בית נאמן לה'! והם הם דברי הרמב"ם: "סדירות הבתים שהוא החלק הראשון מן המדינה" (מורי"ג, ג/מא). כלומר, פסיעה ראשונה של הקיבוץ החברתי הוא תא המשפחה. על גחלת זו יש לשמור כעל בבת עין. ולכן מיד בכניסה לבית אנו קובעים מזוזה, ובה ב' פרשיות ראשונות של קריאת שמע, הרי היא הצהרת אמונים של אומתנו.

וכדברי הרמב"ם: "וכל זמן שייכנס ויצא, יפגע ביחוד ה' שמו של הקב"ה, ויזכור אהבתו וייעור משנתו ושגיותו בהבלי הזמן. וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם (=הקב"ה). ומיד הוא חוזר לדעתו (=יש לזה ב' אופני ביאור. או חוזר לדעת את ה', או שהאדם מתעורר שוב לדעה צלולה) והולך בדרכי מישרים" (הל' מזוזה, סוף פ"ו).
ובלשונם של חז"ל: "נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין". (שבת כב.) בקבוצה זאת של בני הבית, האב הוא המייצג כלפי חוץ, ולכן רק הוא המדליק (לפי הרמב"ם, הל' חנוכה ד/ב).

בזה מבואר מאוד, **מדוע המצוה היא כל כך חביבה**. (לשון הרמב"ם, סוף הל' חנוכה).

הרי מהר"ל מבאר (א) שחג פסח וחג סוכות, הם בזמן השיווי והאיזון בעונות השנה (יום ולילה שווים) והם ימי שמחה ("גבורות ה'", פ"מו). (ב) הוא מסביר איך יי טבת וט' תמוז יוצאים לקיצוניות של קור וחום, ולכן הם ימי פורענות ע"כ דברי מהר"ל. אבל (ג) מה מקומם של פורים וחנוכה באמצע החורף? אלא שהללו ניתנו לנו בימי גלותינו, עת שהגויים רצו לחסל אותנו גופנית (=פורים) ותרבותית (=חנוכה). תוך חושך החורף, תוך ימי הדלדול, התנכלו לנו – ובעז"ה יכולנו להם. הבית היהודי השופע חום וקדושה, שמר עלינו. אנו מדליקים אור צח על הפתח, מול כל הגוים שברשות ה"רבי"ם". (ר"ת רומי, בבל, יון, מדי. אנו עם יחידי נגד ה"רבי"ם". קצת אור דוחה הרבה מן החושך).

- "פרסומי ניסא" היא עבור עצמנו: **המדליקים**. ועיקר ההיכר הוא בעת ההדלקה דוקא, כי "כבתה אינו זקוק לה, אי לא אדליק, מדליק" (שבת כא:).
- כמה קולעים הם דברי מהר"ל שיש להקפיד להדליק **דוקא תוך חצי שעה הראשונה**, להורות על מה שמאחורי הטבע. כי הלילה ממש הוא משל לעולם הבלתי טבעי, ואנו מבטאים כאן הרעיון של ההשגחה העליונה שמאחורי הטבע, שהוא פרק־זמן סמוך לסוף היום, וכיון שהפליג רחוק מזה, אין הרעיון חל כלל ("נר מצוה", כח).
- ומהר"ל מדגיש שיש להדליק דוקא **על הפתח**. (שם, דף כז). לאור המבואר בשיחתנו זאת, גם ממה שרבי זירא סמך על הדלקת אשתו, גם שלדינא כל אורח סומך על בעל אושפיזא, גם ממה שהרמב"ם כתב שרק האב במשפחה מדליק לפי מספר נפשות, מכל זה מבואר שיש כאן תפארת של "הבית היהודי", אותו מקדש מעט שעמד לנו נגד כל צוררינו. וממנו תצא אורה, חלונות רחבים מבחוץ וצרים מבפנים, אנו נאיר אור לעולם ומלואו. (כמבואר בתנחומא, תצוה, סוף קטע ו').